

A napközis tanulmányi munka tartalma, korszerűsítésnek didaktikai és metodikai lehetőségei

„... Valahányszor egy tudományban különösképpen felfokozódik a metodikai kérdések iránti figyelem és fogékonyság, ez a tény rendszerint csupán tünete az érintett tudományág fejlődésében mutatkozó, mélyebben fekvő dilemmáknak, metodológiai és koncepcionális problémáknak.”

(DR. PATAKI FERENC)

Problémafelvetés

Az utóbbi egy-másfél évtizedben mind szembetűnőbben érzékelhető a hazai neveléstudomány és egyes területein folyó kutatások megélénkülése és ennek az iskolai gyakorlat korszerűsítésére irányuló jótékony – ha nem is mindig ellentmondásmentes – kisugárzása. Ugyanakkor a gyakorlat, az iskolák, a nevelőmunka „műhelyei” irányából is mind gyakrabban tanúi lehetünk egy belső megújulási szándéknak, törekvéseknek is. A két irányból jelentkező korszerűsítést, igényét és kölcsönhatásait az új nevelési és oktatási tervek bevezetése, alkalmazása, valamint az ezek pontosítását, korrekcióját szolgáló munkálatok és gyakorlat még jobban fel is erősítette.

E korszerűsítések homlokterében – az iskolai gyakorlat, illetve az egyes nevelő oldaláról – a módszertani és szervezeti kérdések kapnak prioritást olyképpen, hogy a tartalmi kérdések is (pl. a tanterv) bennük jelennek meg. Az iskolák és az egyes nevelők figyelmének a módszertani és szervezeti kérdésekre való koncentrálódása egyáltalán nem véletlen, hisz mind az iskolák, mind az egyes nevelők szabadságfoka ezekben a legnagyobb.

Másfelől, a módszertani (és szervezeti) kérdések tekintetében élenkülő figyelem s alkalmanként fel-fellángoló viták tükrözik mind az elméleti pedagógia, mind az iskolai munka *tartalmi* továbbfejlesztése koncepciójának egyes hézagait, hiányosságait is. Ez a jelenség figyelhető meg az iskolai nevelőmunka egyik fontos – és részarányában folyamatosan növekvő – területén, a napközi otthoni (tanulószobai, iskolaotthoni) munkában is.

Indukálja ezt, hogy a napközis tanulók, ezen belül különösképpen az alsó tagozatos napközisek száma és aránya évről évre erőteljes növekedést mutat. Az alsó tagozatos napközis tanulók aránya az ország különböző megyéiben is már elérte, ill. meghaladja az 50%-ot is. Ez a körülmény, alaphelyzet pedig nem tükröződik elégségesen az iskolai nevelő-oktató munka egészét, különösen pedig módszereit érintő változásokban s – úgy tűnik – a tanulók fejlesztése eredményeiben sem.

A napközis tanulók arányának gyors, intenzív növekedése csak egyfelől *menyiségi* (ellátási, szociális stb.) kérdés, másfelől – már eddig is, most is, a jövőben pedig még inkább – *minőségi* kérdésként fölvetődő problémát is jelent mind a pedagógia, mind az iskolai gyakorlat számára.

A minőség oldaláról jelentkező pedagógiai kérdések ma már – csaknem minden vonatkozásban – túllépik a szűkebb értelemben vett és csak a napközi otthoni neveléssel foglalkozók számára mondanivalóval rendelkező „napközis pedagógia” körét és gyakorlata határait. A neveléstudomány és az iskolai gyakorlat egészével való nagyobb integráció irányába törnek, esetenként pedig „falait” feszítgetik. Mindez, mint egy forradalmi változás előestéje, a látens mennyiségi növekedések minőségi változásokban való jelentkezését, ill. ennek szükségszerűségét mutatja.

Tanúi lehetünk folyamatos „határsértéseknek” is. Ezek a határsértések ma már több irányból és több területen is jelentkeznek. Egyaránt érintik a neveléstudomány egyes központi és kapcsolódó területeit (didaktika, nevelélmélet, ill. szak módszertanok), valamint az iskolai nevelőmunka fő színtereit (tanórai és tanórán kívüli munka), esetenkénti szétparcellázottság, sőt még szervezeti kereteit is.

Ez a folyamatos határsértésektől nem mentes „forradalmi helyzet” egyidejűleg neurotizáló és ösztönző is. Folyamatos szembesítésre és szembesülésre, az iskolai nevelőmunka belső megújítására, korszerűsítésére is készítenek. Ebben a praxis, mint tézis vagy antitézis, esetenként egy újabb szintézishez vezethet el.

Ennek lehetünk tanúi a napközi otthoni szervezeti keretek között folyó tanulmányi munka esetében is, melynek tartalmát és érzékelhetően végbemenő változásait próbáljuk szemügyre venni és értelmezni.

A napközis tanulmányi munka tartalmi összetevői

A tartalmi összetevők számbavétele és kibontása nem nélkülözheti az alaphelyzet, a szervezeti forma s az abban érvényesülő (vagy érvényesíthető) pedagógiai egység és a nevelők közötti együttműködés konkrét szintjének megragadását.

Mi, itt és most, a tanulmányi munka tartalmi összetevőit és korszerűsítésének lehetőségeit a *napközis szervezeti forma* keretei között vizsgáljuk. Tesszük ezt azért, mert ma – és bizonyára még hosszú távon is – a napközis szervezeti forma hegemoniája érvényesül. Ebből eredően itt a leginkább szükséges, és nagy tanulói kört érint a legkisebb korszerűsítés is. Természetesen, eközben figyelembe vesszük, hogy vannak más szervezeti formák is, s e más szervezeti formákkal való nagyobb integráció, vagy más szervezeti formákra való áttérés ugyanezen tartalmi körök érvényesülését más-más formában és mértékben teszik (vagy tehetik) lehetővé. Kiinduló pontunk az, hogy a napközis tanulmányi munka szerves része a tanítási-tanulási, sőt az egész nevelési folyamatnak, melynek „gazdája”, vezérlojze, koordinátora: az *osztálytanító*.

A napközis tanulmányi munka tartalma, sőt célja, eredménye (hozzátehetjük: eredményessége vagy eredménytelensége is!) az osztály-, a tanórai munka által meghatározott. Természetesen, a napközis tanulmányi munkának az osztálymunka alakulásában való szerepe igen jelentős. A meghatározottságnak ebben az összefüggésében azonban a „képlet” megfordíthatósága nem teljes, mert a napközi bármennyire is sérelmezhetik ezt egyes kollégáink – itt *alárendelt szerep*ű.

A napközis tanulmányi munkának ugyanis mind a *bosszabb távon* érvényesítendő célját-feladatait és tartalmát – a dokumentumokban foglaltak figyelembevételével –, mind pedig *napi tartalmát*, igazában, az osztálytanító határozza meg, ill. neki – a napközis nevelővel közösen – kellene meghatároznia. Ebben, valamint a napközis nevelővel való jó és kölcsönös együttműködésben is az osztálytanító szerepe és felelőssége eléggé nem hangsúlyozható.

Az elmondottakból következik, hogy a napközis tanulmányi munka és konkrét tartalma az osztálymunkától nem függetleníthető, és az osztálymunkától elszakítva nem vizsgálható. Ezen *alapállás* és *szemléletmód* érvényesítésének nem mond ellent, hogy témánk kifejtése során – éppen a napközis nevelő szerepe, lehetőségei és felelőssége

hangsúlyozása érdekében, továbbá azért, hogy a vizsgált jelenséget jobban láthatóvá tegyük – néhány kérdést bonyolult összefüggéseikből feltételeken kiemelünk.

Nem tudjuk azonban eléggé hangsúlyozni azt, hogy a napközis nevelők és az osztálytanítók jobb együttműködésének – a napközis nevelők részéről – egyidejűleg a napközi portáján való rendteremtéssel kell együtt járnia! Ehhez az iskolavezetés is sok segítséget adhat, de a napközis nevelők szerepe és felelőssége senkivel meg nem osztható!

A *hosszabb távú* tartalom meghatározásában már vannak jó törekvések és figyelemre méltó eredmények is. Ezek az osztálytanító és a napközis nevelő (és fordítva) jó kapcsolatán alapulnak, s az érdemi együttműködés irányába hatnak. Még mindig sok azonban az inkább formai megoldás választása (a napközis nevelő elkéri, s az osztálytanító csupán odaadja a tanmenetét, osztályfőnöki munkatervét stb.) az érdemi, közös, az együttes tervezés helyett. Sajnos, tapasztalható még „kölcsonosság” az egymástól független tartalmi tervezésre is.

A napközis tanulmányi munka *konkrét napi tartalma* tekintetében a kapcsolat – csupán a föladatai házi feladatokra szorítkozóan – kézenfekvő. Meglehetősen szélesnek mondható már a többé-kevésbé rendszeres, napi szóbeli vagy írásbeli kapcsolat is (osztálytanítói kérések, instrukciók figyelembevétele; a tapasztalatok kölcsönös cseréje stb.). Az e területen való együttműködés további erősítése, különösképpen pedig – egyfajta munkamegosztáson is alapuló – érdemi együttműködés szélesítése mind a tervezés (hosszabb távú tartalom), mind pedig a napi munka gyakorlatában azonban jórészt még az elkövetkező idők feladata. Ebben sokat segíthet az iskolaotthoni szervezeti formában folyó munka – a napközis munka keretei között is érvényesíthető – tapasztalatainak feltárása, figyelembevétele, alkalmazása is.

Mindezek után tekintsük át, vizsgáljuk meg, melyek a napközis tanulmányi munka tartalmi összetevői. Ezek milyen mértékben és milyen módon érvényesülnek ma? Milyen lehetőségeket és változásokat mutatnak a nevelői együttműködés különböző szintjein?

a) A házi feladatok mint a tartalmi összetevők első köre

Az osztálytanító, illetve a szaktanár által feladott házi feladatok, illetve ezek elkészítése, megtanulása alkotja a napközis tanulmányi munka tartalmi összetevőinek első – sok helyen még ma is kizárólagosnak mondható – körét. Az ezek teljesítésére irányuló tanulói tevékenységet nevezik egyesek, meglehetősen leszűkített értelmezésben, tanulásnak a tanulmányi munka során.

Ismeretes, a napközi otthoni tanulmányi munkának csak a házi feladatok elkészítésére, megtanulására való kizárólagos irányulását nevezzük házifeladat-központú gyakorlatnak, melyben gyakran elhomályosodik, ami lényegi, tudniillik, hogy eszköz jellegű.

E helyen is szükséges rámutatni, hogy a tanulás – napközi otthonban is – nemcsak a tanulmányi foglalkozás keretében folyik, hanem minden más foglalkozási mód keretében jelen van, illetve helyet kell hogy kapjon (játék, kulturális foglalkozás stb.). Igaz, ez a tanulás más-más formában, illetve más-más tanulói tevékenység során megy végbe. Ezek ugyan egymást nem helyettesíthetik, megfelelően összehangolva azonban egymást jól kiegészítik és kölcsönösen segíthetik.

Amikor a házi feladatoknak a napközis tanulmányi munka tartalmi körei közötti túlburjánzását vagy egyeduralmát lehet még konstatálni sok helyen, nem fölösleges utalni még két dologra: a házi feladatokkal kapcsolatos pedagógiai, *történeti tapasztalatokra* és a házi feladatok *funkciója* figyelembevételének szükségességére is.

A házi feladatok az iskolai gyakorlatnak – a didaktika tárházából vett – történetileg kialakult, ma is kiterjedten használt és „bevált” eszköze. Alkalmazásának elhagyásába, illetve elhagyhatóságába vetett túlzott reménykedéseket (pl. a házi feladat nélküli osztályok) a mindennapok iskolai gyakorlata egyelőre nem igazolta. Sőt! Alkalmazása időnként mintha még erősödött is volna. Erre enged következtetni az is, hogy a korábban – szinte ciklikusan jelentkező – tanulói túlterhelés elleni „harc”, a megszüntetését célzó intézkedések és módszertani ajánlások a házi feladatok kiterjedt alkalmazását és

„makacsul tartó hadállásait” mindannyiszor célba vették. (Okainak vizsgálata túlmutat témánk keretein!) Egy bizonyos, vagy bizonyosnak látszik, a házi feladatok eszköz használatáról eredményes iskolai gyakorlatunk nem mondhat le. A házi feladatokkal, ezek elvégzésének feladatával és szükségességével a jövőben is számolni kell!

Más kérdés azonban, és ez van szorosabb összefüggésben témánkkal, a házi feladatok *funkciójának* vizsgálata. A házi feladatoknak a didaktikából ismert (és lehetséges) sokféle funkciója közül – a kisiskolások esetében – ez a *gyakorlásban, rögzítésben, alkalmazásban* ragadható meg elsősorban.

Természetesen van (illetve volt) a házi feladatoknak egy – a különböző explicit pedagógiai-didaktikai célokon túli – „rejtett” funkciója, amiről ritkábban esik szó. Ez a tanulóknak a tanulási időn túli „lekötése”, szabad idejük egy részének – a megkérdőjelezett megfelelő otthoni felügyelet miatt – meghatározott iskolai feladatok által történő vezérlése.

A házi feladatoknak ezt a rejtett funkcióját nem lekicsinylőleg, semmiképp sem pejoratíve említettük. E funkció érvényesülésének történetileg nagyon fontos szerepe volt, például akkor, amikor hazánkban – még e század első harmadában is csaknem általánosnak mondható – egész napos vagy másképpen egyhuzamos tanítási rendről, a megnövekedett tanulói létszám miatt, át kellett térni a félnapos iskolai oktatás gyakorlatára. Úgy véljük azonban, hogy ma e funkció iskolai (intézményes) és nevelői érvényesítésére, különösképpen pedig a napközi otthoni tanulók esetében, semmi szükség! Sőt, ez – az iskolai munka, a tanítási-tanulási folyamat korszerűsítésének egyszére nézve is – kifejezetten káros lehet!

Ma az általános iskola napközi otthonnal bővített intézményi szervezet. Az alsó tagozat tanulóinak 50%-a, helyenként ennél sokkal több, napközis. Ez a tény, legalábbis a napközis tanulók esetében, eddigi gyakorlatunk revidiálását teheti szükségessé!

Érdemes átgondolni, a gyakorlatban megvizsgálni és ellenőrizni, hogy a gyakorlás-rögzítés-alkalmazás funkciókat *kizárólagosan* (?) a házi feladatok korábbi és maradéktalan gyakorlatának fenntartásával lehet-e csak megfelelően biztosítani. Vajon a napközi otthon és a napközis tanulmányi munka lehetőségeire építve, a házi feladat konkrét funkcióját, jellegét, a tantárgy sajátosságait is figyelembe véve, nem lehetne-e *más* eszköz és didaktikai lehetőségeket is számításba venni (pl. a napközis nevelő által irányított tervszerű készségfejlesztő gyakorlatok, illetve ezek körének kiszélesítése; a házi feladatok ellenőrzésének-értékelésének erősítése, illetve ebben egy racionálisabb gyakorlat kialakítása)? Nem lenne-e ez az eredmény szempontjából célravezetőbb, hatékonyabb?

Az e kérdésre adandó válaszok, a napközisek esetében mindenképpen, a házi feladatok alkalmazási körének és mennyiségének *mérséklését*, illetve jelentős mérséklési lehetőségét jelenthetik, különösen az alsó tagozaton. A házi feladatok szükséges rendszere-sebb és mélyebb ellenőrzése-értékelése, ebben egy racionálisabb gyakorlat, bizonyos munkamegosztás és jobb visszacsatolás érvényesítése a házi feladatok fejlesztő hatását és az óravezetés tartalmáinak jobb kihasználását jelenthetik. Ennek többféle variációjával már találkozhatunk. További lehetőségeket kínál a házi feladatok *jobb előkészítése és differenciálása* is. A konzekvenciák érdemi levonása és általánosabb érvényesítése is azonban zömében még a jövő feladata.

Sajnos, ma még a napközi otthoni tanulmányi munkát és tartalmát a házi feladatok hegemoniája és a lehetségesnél és szükségesnél alacsonyabb hatások jellemzi, amit, szerencsére, mind több helyen tör meg az osztálytanítók és a napközis nevelők tényleges, széles együttműködésén és ésszerűbb munkamegosztáson is alapuló hatékonyabb gyakorlata.

Az együttműködés itt abban nyilvánul meg, hogy mind a kijelölt házi feladatokhoz, mind a jelölt (kért) *gyakorlásokhoz*, ezek céljához és tartalmához, sőt tanulói köréhez is *napi* útbaigazításokat is kap a napközis nevelő. Gyakoriságukban mértéktartóbbak, alkalmazásuk során előkészítettebbek és differenciáltabbak a házi feladatok. A napközis nevelő így a napi feladatok jobb átlátásával, a tanulási

tevékenységnek a tényleges didaktikai (és nevelési) célok irányába ható megszervezésével és irányításával hatékonyabban tudja ezt biztosítani.

Az ilyen együttműködés egyik jellemzője, hogy az osztálytanító igényli is a napközis nevelő észrevételeit, tapasztalatait, javaslatait, s azokat a tanítási-tanulási folyamat során figyelembe veszi, érvényesíti. (Ugyanez fordítva is érvényesülő!) Az ilyen együttműködés a munkamegosztás mind több jegyét is kezdi magába foglalni.

A tanulásirányítás tevékenységét formailag ugyan továbbra is két nevelő végzi, ám tevékenységük hatáseredője azonos irányba mutat.

Ez a változás, illetve változtatás nemcsak a napközis nevelők vagy a napközis munka érdeké (mert így jobb; mert így könnyebb; mert így kényelmesebb stb.)! Természetesen, ez is elhangozhat! Lényege azonban nem ez. Hatása, eredménye a napköziben a tanulmányi munka tartalmi és módszerbeli megváltozása, a tanulás hatékonyságának növekedése, az osztálymunkában pedig a tanulók jobb produkcióiban, javuló teljesítményében, eredményesebb fejlődésükben mutatkozik meg.

Ez a változtatás igazi eredménye. – S ez nem is kevés!

b) Készségfejlesztő gyakorlatok

A napközis tanulmányi munka keretében alkalmazott készségfejlesztő gyakorlatok alkotják a napközis tanulmányi munka tartalmi összetevőinek második körét. Ennek téri és idői bővülése, funkcióinak – az osztálytanító és a napközis nevelő együttműködési szintjétől függő – szélesedése ma ugyan jobbára csak jelzi, mint mutatja azokat a szálakat, melyek mentén a tanórai és a napközis tanulmányi munka kapcsolódásainak változásai kitapinthatók és prognosztizálhatók. E változások jellege didaktikai, így spontán, véletlenül, meglehetősen ritkán következnek be. Érvényesülésének egyik előfeltétele, hogy egyáltalán legyenek rendszeres készségfejlesztő gyakorlatok a napközis tanulmányi munka keretében.

Természetesen, tudjuk, hogy a készségfejlesztő gyakorlatok, ezek rendszeressége, valamint alkalmazásuk nevelői indítékai ma még igen különbözők. Esetenként feszültségek, ellentmondások kiváltói, illetve hordozói is. Ebből eredően tényleges hatásuk nem ritkán lehetőségeik alatt marad.

Alkalmazásukban leginkább az *alábbi indítékekkel* találkozhatunk:

- a nevelő korábbi osztálytanítói gyakorlatából jól ismeri az osztálymunka követelményeit, eredményre vezető összetevőit (még nem együttműködésen, de tudatos és rendszeres alkalmazáson alapul);
- spontán, illetve csúti alkalmazás (észrevételezése annak, hogy meghatározott gyakorlatok megkönnyítik a házi feladatok elvégzését, illetve a „közbeiktatott” gyakorlatok nélkül a házi feladatokat a tanulók egy érzékelhető köre nem is tudná elvégezni);
- csak külső ösztönzésre (iskolavezetés, szakfelügyelő, osztálytanító, hospitáló) és nemritkán csupán ennek idői tartamára szorítókozó alkalmazás;
- a szükségletek és a lehetőségek fölismerésén alapuló „belső vezérlésű” nevelői gyakorlat, ami külső ösztönzéssel is párosulhat, illetve amit külső ösztönzés is kiválthat;
- az osztálytanítóval való részleges vagy teljes együttműködés, az erre irányuló kölcsönös igény és törekvés. (E munka jellemzői: a céltudatosság, tervszerűség, koordináltság, rendszeresség egyfelől, valamint a tanulói tevékenység és teljesítmények – szűkebb vagy szélesebb körű – érzékelhető fejlődése másfelől.)

A készségfejlesztő gyakorlatok alkalmazásának, természetesen, különböző variációival is találkozhatunk. Igazában valamennyi elvezethet a tényleges – a két nevelő közötti – együttműködéshez és szélesítéséhez. Különösen így van, ha ezt az osztálytanító részéről felmerülő érdemi igény és együttműködési készség, valamint más külső hatás (iskolavezetés, szakfelügyelet, továbbképzés, önképzés) is erősíti.

Jelenleg a különböző célú, tartalmú és különböző tanulói körre irányuló készségfej-

lesztő gyakorlások kiterjedtebb alkalmazását a házi feladatokkal való paralelitása, valamint az osztálytanítók oldaláról – időszakonként különböző szempontokból „optimalizált” – házi feladatok mennyiségéhez és rendszerességéhez való görcsös ragaszkodás, továbbá a házi feladatok differenciálása erősítésének hiánya és az ebből eredő idői feszültségek is lassítják, nehezítik.

Az osztálytanító nevelővel tartalmilag és módszertanilag egyeztetett, főbb vonalaiban *közösen tervezett és rendszeres napközis* készségfejlesztő gyakorlások célja, pontosabban funkciója az, hogy amire az osztálymunka keretében nem (vagy nem mindenki számára) jut elégséges idő, azt a napköziben – a nevelő irányításával – tovább gyakorolhassák, elmélyíthessék. De ez a dolognak csak az egyik oldala! E funkció bővülése változtatási lehetőségek körét teremtheti meg mind a napközis tanulmányi munka, mind a tanórák vezetésében, megszokott didaktikai felépítésében. Ennek közös lényege: az ismeretszerzés és alkalmazás folyamatában az *alkalmazás* mértékének és variációinak bővülési lehetősége.

Természetesen, a napközis tanulmányi munka keretében, önmagában is, a készségfejlesztő gyakorlások nagyobb rendszerességének szükségessége aligha tagadható.

Különösen szükséges ez *matematikából* (pl. a kisebb és nagyobb, illetve az egyenlő fogalma; a kisebb és nagyobb szomszéd, a soralkotás; a szorzótábla és a bennfoglalás; szorzás és osztás tízzel, százzal, ezerrel; 4, illetve 4-nél több jegyű számok helyes leírása diktálás után; helyiértékek; műveletek törtekkel; mértékegységek és átváltásuk, valamint *anyanyelvűből* (kifejező olvasás, tartalmi megértés és elmondás; versek, prózai szövegrészek memorizálása; szófajták, mondatrészek; elemzés; helyesírás stb.). Szükség mutatkozhat azonban *környezetismeretből* is (felszíni formák, különböző kölcsönhatások; tájékozódás térképen, térképjelek stb.).

A készségfejlesztő gyakorlások a napköziben is lehetnek: *frontálisak, kiscsoportosak vagy célzottan egyéniek*.* Céljukat tekintve lehetnek korrepetáló, felzárkóztató jellegűek. Szolgálhatják azonban a tehetséggondozás céljait is. A szervezési forma, valamint a cél megválasztásában az osztálytanítóval való egyeztetés a mérvadó azzal, hogy a differenciált tanulásirányítás erősítése a kiscsoportos, valamint a célzottan egyéni gyakorlások részarányának növelését igényli.

A készségfejlesztő gyakorlások rendszeres megtartását az osztálytanítók és a napközis nevelők (és fordítva!) szoros együttműködése biztosíthatja. Szükséges a házi feladatok mértéktartó, igen átgondolt, jól előkészített és mind nagyobb mértékben differenciált megtervezése és kijelölése. Ez a gyakorlat *számol* a rendszeres készségfejlesztő gyakorlással a napköziben, igényli is, s ehhez – szükség szerint – tartalmi és módszertani útmutatásokat is ad a napközis nevelőnek.

A készségfejlesztő gyakorlások ilyen értelmű idői és téri „tágulásnak” azonban igazolnia kell a *metodikai változtatás* lényegét. Ez pedig – az alkalmazás lehetőségének növelése érdekében – a házi feladatoknak készségfejlesztő gyakorlásokkal történő *részleges*, hatékonyabb, funkcionális behelyettesítése.

A fenti gyakorlat során az együttműködés olyan fejlettebb formáival is találkozhattunk, ahol a házi feladatok rendszeres osztálytanítói kijelölése – kisebb vagy nagyobb gyakorisággal, de tervszerűen – el is maradt. Helyette a gyakorlások iránya és köre (tartalmi, illetve tanulói) került megjelölésre, illetve a gyakorlások konkrét megtervezését – a didaktikai cél megjelölésével – az osztálytanító a napközis nevelőre bízta. Ez az osztálytanító részéről a partnerkapcsolat magas szintű elismerését is je-

* Itt szükséges jelezni, véleményünk szerint, a korrepetálások a *napköziben* a gyakorlások egy speciális formáját jelentik. Természetesen, a napköziben is – a tanuló lemaradásának körétől és fokától, valamint attól függően, hogy ezt a korrepetálást ki végzi, a napközis nevelő-e vagy a szaktanár, jelentősen bővíülhet más funkciókkal is. Összetettsége indokoltá teszi, hogy ezt egy külön, önálló téma keretében vizsgáljuk majd!

lenti, a napközis nevelő részéről pedig fokozott felelősségvállalást. Mindez nem mond ellent a gyakorlásoknak a tanórai munka keretében is történő további szélesítése igényének, valamint annak, amit a házi feladatok szükségességéről a megelőző részben mondtunk!

A napközis készségfejlesztő gyakorlások – az ismeretszerzés és alkalmazás egymással dialektikus kölcsönkapcsolatban levő folyamatában – az alkalmazás fázisának megerősítését jelenti a hatékonyabb ismeretszerzés érdekében is. Mégsem korlátozódhat mindig csak a kötelező tantervi anyagra. A készségfejlesztő gyakorlások „anyagának” kiválasztásában – a didaktikai és nevelési céltól, valamint a csoport összetevőitől, illetve osztottságának mértékétől függően – további lehetőségeket biztosítanak a tanterv kiegészítő anyagai is, amiből a napközis nevelő is meríthet.

c) Tanulási szokások, eszközi és műveleti jellegű összetevők

A napközis tanulmányi munka tartalmi összetevőinek harmadik köre szokás-, eszközi és műveleti jellegű. Természetesen, elkülönítésük csak feltételes, hisz önmagukban megjelenő tartalmakként csak a legritkábban megragadhatók. Jelentőségük az eredményes önálló tanulás, a hatékony tanulmányi munka szempontjából óriási (olyan, mint – például – a biológiában az enzimeké)! Ez indokolja, az adott összefüggésben, leírásukat és rendszerbe szedési próbálkozásunkat is.

Az osztálytanítók és a napközis nevelők együttműködése a tanítás-tanulás irányításában, hatékony fejlesztése érdekében tartalmazza és érvényesíti azokat a szokás-, eszközi és műveleti jellegű tartalmakat, melyeket mind az éves munka irányának kitűzése (*tervezés*), mind a napi munka vitele (*szervezés, irányítás*) és az *ellenőrzés-értékelés* során szem előtt tartani, érvényesíteni kíván. *Ezek főbb körei lehetnek:*

- az életkorilag differenciált helyes tanulási szokások (előkészületi, szervezési, módszerbeli); ide tartozik a házi feladatok tanulói megfigyelése és följegyzése a tankönyvekben, munkafüzetekben, ill. füzetekben; az ehhez adott tanítói magyarázatok és útmutatások megfigyelése, följegyzése; felkészülés a tanulás megkezdésére: a zavaró tényezők elhárítása; minden szükséges eszköz előkészítése; feladatvégzés előtt a feladatok áttekintése, gondos elolvasása, elemzése, értelmezése; a szóbeli és írásbeli feladatok sorrendjében a helyes célszerűség érvényesítése; az egyéni tanulás menetének eltervezése a rendelkezésre álló idő figyelembevételével; figyelemláncok, „beállítódás”, csend; a különböző tárgyak már megismert eredményes tanulási módszereinek alkalmazása; megakadás esetén a továbbjutás helyes gyakorlatának alkalmazása; önellenőrzés és ennek tényleges alkalmazott módszerei; tanulópári tevékenység stb.;

- az eredményes, önálló tanuláshoz szükséges és ajánlható felszerelések, eszközök, segédletek stb. körének nevelők által átgondolt számbavétele, ezek meglétének biztosítása és használatukban a tanulók segítése, használatuk megkövetelése, gyakoroltatása (tankönyvek, munkafüzetek, füzetek, vázlatok; térkép, különböző ceruzák, toll, vonalzó; számegyenes, színes rúd, logikai készlet; helyesírási szótárak és szótárak, kifejezési gyűjtemények; „Ablak-Zsiráf”, értelmező szótár, lexikonok stb.);

- annak biztosítása, hogy a tanulóktól elvárható eszközök és felszerelések mindig megfelelő állapotban (tankönyvek, füzetek; kihagyott ceruzák, színesek stb.) rendelkezésre álljanak, illetve *amit az osztálymunka során használnak a tanulók, a napközis munka során is hozzáférhető legyen!*

- a pszichikus funkciók és energiák (figyelem, érdeklődés, akarat), különböző motívumok (érdeklődés, igény, igény szint stb.) és viszonyulások (társakhoz, nevelőhöz, a tevékenységhez, önmagához), valamint az érzelmi és erkölcsi erők – életkorilag és egyénileg megcélozható – körének „feltérképezése”, kialakítása, fejlesztése;

- az értelmi erők tudatos fejlesztése: megfigyelési, problémátérítési, gondolkodási, feladatmegoldási készség fejlesztése; a különböző gondolkodási műveletek (analógia, összehasonlítás, általánosítás, kiemelés, csoportosítás, analízis, szintézis stb.) alkalmazásának gyakorlása; a memorizálás, bevésés és felidézés technikája, módszerei; a különböző tantárgyak tanulása során érvényesítendő tanulási eljárások; az önellenőrzés módszerei stb., amihez a napközis nevelő is tudatosan modellt is nyújt.

Természetesen, a fenti felsorolás korántsem teljes. Inkább csak jelzi az e körbe tartozó tartalmakat és feladatokat, melyek érvényesítése nélkül a tanulás hatékonysága törvénytörően mindig a kívánt szint alatt marad.

Nem tekinthetünk el annak hangsúlyozásától sem, hogy a felsoroltak elsődleges, de

nem kizárólagos terepe a napközi otthonban a tanulmányi munka. Az e körbe tartozók érvényesülését kell, hogy segítse a napközis nevelőmunka rendje, egész rendszere, a különböző foglalkozási módok tartalmi és nevelési koncentrációja és a napközi otthon egész légköre is.

Összefoglalás, következtetések, tennivalók

Az önálló és eredményes tanulás képességének kialakítása, fejlesztése, az önművelés igényének erősítése az iskola egyik alapvető feladata. Ebben a napközi (tanulószoza, iskolaotthon, illetve az otthonintézmények teljes köre) is sokat segíthet, sokat tehet.

A kívánatos és lehetséges változtatások egyik színtere a napközi otthonban: a tanulmányi munka. Az e téren szükséges *minőségi* változások ma már nemcsak a „kell” szintjén jelentkeznek, hanem – a pedagógiai munka iskolán belüli megújulási törekvéseiből fakadóan – helyenként ugyan inkább még csak fölsejlenek, másutt azonban már érzékelhetően ki is tapinthatók. *Ezek:*

1. Növekszik, erősödik, szélesedik egy tudatos együttműködés – és igénye is – az osztálytanítók és a napközis nevelők között. Ez az együttműködés kezdi magában foglalni mind a *távlatokban* (a célokban, az ezek elérését elősegítő konkrét feladatok *közös* megtervezésében), mind a *napi munka gyakorlatában* való céltudatos együttműködést, sőt egy lehetséges érdemi munkamegosztás elemeit is.

2. A céltudatos együttműködés és értelmes munkamegosztás számos eleme a nevelőmunka egészét is érinti vagy érintheti ugyan, de – ma – leginkább a napközis tanulmányi munka korszerűsítésében, közeli távlatában pedig a tanítási-tanulási folyamat egészének – az adott szervezeti forma keretében történő – ésszerűbb megszervezésében, illetve korszerűsítésében ragadható meg.

3. E korszerűsítéshez kapcsolódó változások, illetve változtatások didaktikai jellegűek, és a napközis szervezeti forma keretében megoldhatók. Ezek konkrét megnyilvánulása a napköziben, illetve a tanórák keretében más és másképpen jelentkezik. (Napköziben, például, a házi feladatok – tanulmányi munka keretében – korábbi hegemoniájának megtörése a készségfejlesztő gyakorlatok mind rendszeresebbé válása folytán. (Didaktikai lényege azonban mind a tanóra keretében, mind a napközis tanulmányi munka során az *alkalmazás* lehetőségeinek téri és idői bővülése. Ez pedig mind a felzárkóztatás, mind a képességek tömeges kibontakoztatása szempontjából igen jelentős, ígéretes.)

A végbemenő változások megkívánják:

- a napközis tanulmányi munka célja, tartalma újbóli végiggondolását, szükséges újrafogalmazását, modellezését és tapasztalatainak általánosítását;
- az eddigi tapasztalatok és eredmények újbóli kiterjedtebb ellenőrzését;
- a tapasztalatok és lehetőségek megvitatását és a szakmai továbbképzés keretében való széles körű fölhasználását.

Ugyanakkor tapasztalataink világosan megmutatták, illetve ismételten igazolták, hogy

a) a tanulmányi munka tartalmi összetevőit nem szabad csupán statikusan vizsgálni, azok – az osztálymunka és a napközis munka kapcsolatától, egységétől, az osztálytanító és a napközis nevelő együttműködésétől függően – folyamatosan változhatnak;

b) a napközis tanulmányi munka tartalmi összetevői nemcsak tárgyi, konkrét feladatbeli és ezzel együttjáróan idői, egyszóval mennyiségi vonatkozásúak, hanem szokás-, eszközi, módszerbeli, műveleti, pszichikus jelegűek is, más szóval minőségi vonatkozásúak is, és a tanulók széles körű, belsőleg is motivált tevékenységét, illetve tevékenykedtetését kívánják.

A tanulók fejlesztését és fejlődését tehát nem szabad csak anyagban, ismeretben, ezek

mennyiségében látnunk és mérnünk. Az ismeretek köre és mennyisége is, alkalmazásuk is, a tanuló belső lehetőségei realizálásának, ezek fejlődésének függvénye is.

Ez adja az osztálytanító és a napközis nevelő együttműködésének pedagógiai távlatait is. Ez teszi lehetővé a nevelés-oktatás tervében, valamint a nevelőiskola célkitűzéseiben megfogalmazottak mind teljesebb megvalósítását is.

IRODALOM

- [1] A tanulás irányítása (szerzői kollektíva munkája). Szerkesztette: Bognár Mária. Az egész napos nevelés útján. Továbbképzési füzetek, 2. sz. Országos Pedagógiai Intézet, Budapest, 1984.
- [2] DR. GÁCSE JÓZSEF-DR. FARKAS KATALIN: A tanítási órák pedagógiai szempontú elemzésének néhány kérdése. „Módszertani Közlemények”, 1983/5. 333-336. old.
- [3] KELENDI GYULÁNÉ: Napközi otthon és a gyermek szabad ideje. „Módszertani Közlemények”, 1981/1. 66-69. old.
- [4] KISS ÁRPÁD: Tanulás, iskola, tanterv. „Tanulmányok a neveléstudomány köréből, 1960.” Akadémiai Kiadó, Bp. 1961. 75-134. old.
- [5] KISS ÁRPÁD: Tanulási elméletek és törvények – pedagógiai módszerek. „Tanulmányok a neveléstudomány köréből, 1964.” Akadémiai Kiadó, Bp. 1965. 27-63. old.
- [6] NEUNER, G.: Pedagógiai elmélet és gyakorlati pedagógiai cselekvés. „Pedagógiai Szemle”, 1983/4. 323-334. old.
- [7] DR. PATAKI FERENC: A pszichológiában alkalmazott módszerek egyes kérdései és a szociálpszichológiai kutatás. „Pszichológiai tanulmányok XII.: A pszichológia módszerei”, Akadémiai Kiadó, Bp. 1970. 119-133. old.
- [8] TAKÁCS ETEL: A házi feladatok didaktikai problémái. „Tanulmányok a neveléstudomány köréből, 1964.” Akadémiai Kiadó, Bp. 1965. 265-280. old.
- [9] ÚTMUTATÓ az általános és kisegítő iskolákban folyó egész napos foglalkoztatás igazgatói irányításához. OPI, Bp. 1983.

CSEH BÉLA
Baja

A nevelői beállítódás vizsgálata veszélyeztetett tanulók esetében

Legfőbb célunk annak felderítése volt, hogy a veszélyeztetett tanulók milyen helyet foglalnak el osztályközösségeik formális és informális struktúrájában. A pontos felderítés érdekében számos körülményt vizsgáltunk, amelyek – feltételezésünk szerint – a tanulók által a szerkezetben elfoglalt helyet befolyásolhatták. Ezek közül most a *nevelői beállítódás* elemzése során szerzett tapasztalatokat összegezzük.

A vizsgálat a járás valamennyi általános iskolájára (20) vonatkozott. Ekkor a tanulók száma 5767 volt. Közülük 141 szerepelt a veszélyeztetettek nyilvántartásában, az összes tanuló 2,44%-a.

A NEVELŐI BEÁLLÍTÓDÁS VIZSGÁLATA

A veszélyeztetett tanulók beillesztése az osztályközösségbe az osztályt vezető nevelő, az osztályfőnök dolga. A közösségek kialakításának lehetőségeiről a szakirodalom sok anyagot tartalmaz, s a gyakorlati megvalósulásról Makarencó életművével ad részletekbe hatoló eligazítást. Tapasztalataink azonban arra utalnak, hogy az egyének „beillesztésé-